

SPECIFIKA STUDIA STUDENTŮ SE SLUCHOVÝM POSTIŽENÍM NA VYSOKÉ ŠKOLE

Lenka Doležalová

Príspevek se zabývá problematikou terciárního vzdělávání studentů se sluchovým postižením a jejich specifickými potřebami během studia na vysoké škole. Zaměřuje se převážně na možnosti podpory, poradenství a asistentských služeb, jež jsou těmto studentům poskytovány prostřednictvím center nebo středisek zřízených při jednotlivých fakultách, příp. univerzitách. Príspevek dále prezentuje výsledky výzkumného šetření zaměřeného na problematiku terciárního vzdělávání studentů se sluchovým postižením, jeho specifika a komunikační techniky užívané mezi vyučujícími na vysoké škole a studenty se sluchovým postižením. Dominantním cílem provedeného výzkumu bylo *analyzovat postoje vysokoškolských učitelů na všech fakultách Masarykovy univerzity k terciárnímu vzdělávání studentů se sluchovým postižením a vytvoření manuálu základních postupů jednání se studentem se sluchovým postižením na vysoké škole*.

V uplynulém období došlo k významnému kvalitativnímu posunu v oblasti vzdělávání osob se speciálními vzdělávacími potřebami. Cíle stanovené v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání jsou podle názoru učitelů žáků se sluchovým postižením velmi náročné a obtížně dosažitelné. Jedním z mnoha důvodů je především absence akustického vnímání a zpětné vazby, které jsou nezbytné pro přirozený jazykový vývoj dítěte. V posledních letech povinné školní docházky začínají žáci uvažovat o svém budoucím profesním životě. Volba povolání u mladých lidí se sluchovým postižením má několik rovin, z nichž některé jsou specifické a některé stejné jako u slyšících vrstevníků. Specifická je stránka zdravotní, i když posudkové hledisko na práci, které sluchově postižený může nebo nemůže vykonávat, se často podle Šedivé (2006) liší. Dříve platilo, že sluchově postižený nemůže vykonávat práci, jejíž součástí je zvuková signalizace a práci, která by mohla způsobit další poškození sluchu. V dnešní době se pracovní podmínky mění (menší pracovní dílny, chrániče sluchu, převod zvukových signálů na vizuální, atd.) a navíc si v rámci lidských práv může sluchově postižený sám rozhodnout, chce-li požádat o změněnou pracovní schopnost, případně zda a kde ji uplat-

nit. Další specifickou rovinou je hledisko komunikační. Při volbě profese, kterou by chtěl sluchově postižený žák v budoucnu vykonávat, musí myslet na to, zda je zde nutná komunikace mluvenou řečí a zda ji ovládá v takové míře, že se do pracovního kolektivu zapojí bez větších problémů. Vzhledem k tomu, že přibývá stále více absolventů maturitních oborů, zvyšuje se i počet uchazečů o studium na vyšších odborných školách a vysokých školách.

Na rozvoj komunikačních kompetencí u jedinců se sluchovým postižením je třeba brát zřetel nejen v rámci základního vzdělávání, ale i v období sekundárního a terciárního vzdělávání, neboť jak vyplývá z výsledků výzkumného šetření (viz níže), vyskytují se potíže v komunikaci i v průběhu studia na vysoké škole. Stejně tak jako se klade důraz na (odpovídající) připravenost pedagogů v rámci základního vzdělávání, neměla by se opomíjet ani připravenost pedagogů na středních a vysokých školách. Z těchto důvodů považují za zajímavé sledovat právě oblast terciárního vzdělávání sluchově postižených a zaměřit se na komunikační kompetence jak studentů se sluchovým postižením, tak jejich pedagogů. Cílem níže zmíněného výzkumného šetření bylo navázat na výzkumy prováděné v rámci výzkumného záměru MSM 0021622443, s názvem *Speciální potřeby žáků v kontextu Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*, přesněji v rámci výzkumného týmu VT VZ 9. Intervence u žáků s narušenou komunikační schopností v průběhu vytváření komunikační kompetence v rámci základního vzdělávání a toto výzkumné šetření je součástí disertační práce autorky.

Terciární vzdělávání studentů se sluchovým postižením

V důsledku již zmíněného narůstajícího počtu studentů se zdravotním postižením či jinými speciálními potřebami na terciárním stupni vzdělávání dochází stále více ke snaze o zlepšování podmínek vysokoškolského studia pro tyto studenty. Edukační proces na terciárním stupni vzdělávání představuje jeden z nejsložitějších procesů, které lze v pedagogické praxi realizovat. Vysoká náročnost na kvalitu výuky se odráží ve stupni nároků kladených univerzitními pedagogy na učební výkony studentů. Z evropského standardu univerzitního vzdělávání, k němuž se Česká republika hlásí, vyplývá povinnost zabezpečit a zprostředkovat rovnoprávné zapojení studentů se speciálními potřebami (zdravotním postižením a jiným znevýhodněním) do vysokoškolského vzdělávání, které tvoří nedílnou součást náročného longitudinálního komplexního procesu socializace, který by měl být, v případě, že má být

nazván úspěšným, završen integraci pracovní a společenskou. I do zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách se promítl úkol umožnit rovnoprávné zapojení těchto občanů do běžného života, což vyplývá jak z Listiny základních práv a svobod, tak z Národního plánu pro vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením. Jsou zde stanovena opatření, které je třeba učinit, pokud mají mít studenti se speciálními potřebami skutečně rovnoprávné postavení na dané vysoké škole. Mezi ně řadí Vitásková (2003) např.:

- zabezpečení zpřístupnění forem přijímacího řízení i pro studenty se zdravotním postižením;
- zabezpečení potřebného přístrojového a materiálového vybavení umožňující studium studentům se zdravotním postižením;
- zabezpečení dostupných služeb tlumočnicků, asistentů a dalších odborníků umožňujících studium studentům s jednotlivými druhy zdravotního postižení;
- školení a příprava pracovníků vysoké školy na práci se studenty se zdravotním postižením;
- zlepšování informovanosti studentů středních škol se zdravotním postižením o možnostech studia na příslušné vysoké škole;
- organizaci poradenství (psychologické, sociálně právní, profesní, sociálně pedagogické) pro studenty se zdravotním postižením při přípravě na zkoušky i v průběhu studia.

Dalšími legislativními normami, které zohledňují specifické, příp. adaptované podmínky vysokoškolského studia studentů se zdravotním postižením, jsou tzv. Bílá kniha MŠMT ČR a Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti vysoké školy. Na základě všech zmíněných legislativních opatření je vytvořen předpoklad pro aktivní modernizaci studijních podmínek pro studenty se zdravotním postižením či s jinými specifickými potřebami, které realizují samotná univerzitní pracoviště (viz níže).

Sluchově postižení jsou podle Hádkové (2006) z hlediska získávání vysokoškolské graduace jednou z nejohroženějších skupin. Na většině vysokých škol dochází k předávání informací studentům ve verbální podobě, a to z větší míry mluveným slovem. K příjmu těchto informací dochází sluchovou cestou, což bývá pro sluchově postižené z důvodu nedostatečného sluchového vnímání, případně jeho absence, velmi náročné. Může tak docházet k omezenému

přísunu informací. Jedním z nejdůležitějších předpokladů pro zdárné absolvování zvoleného studijního oboru je pro studenta se sluchovým postižením zprostředkování informací na přednáškách a seminářích v přijatelném komunikačním kódu. To mu umožní lepší orientaci v probírané látce a minimalizují se tím problémy s neporozuměním opsaných nebo okopírovaných přednášek od ostatních studentů. Otázkou však zůstává, v jaké kvalitě a jak na speciální potřeby jednotliví vyučující reagují. Často mohou být informace týkající se specifík vzdělávání a komunikace studentů se sluchovým postižením pro jednotlivé akademické pracovníky limitující. Důvodů je několik, např. vysoká pracovní vyčerpání, povinnosti spojené s vykonávanou profesí, a s tím spojené omezené časové možnosti vyučujícího, nedostatečná osvěta, omezený přísun informací atd.

Při studiu na vysoké škole se studenti se sluchovým postižením budou vždy, více či méně, dostávat do situací, které vznikají převážně z důvodu komunikační bariéry a budou vyžadovat pomoc a pochopení při jejich řešení jak ze strany ostatních studentů, tak ze strany vyučujících. Úspěšnost studenta se sluchovým postižením na vysoké škole je dána mnoha faktory, mezi něž řadíme především stupeň, typ sluchové vady, dobu vzniku, příčinu, kvalitu užívaných kompenzačních pomůcek, především individuálních sluchadel, příp. kochleárního implantátu, dále přidružené postižení, ochotu a připravenost ostatních studentů a zaměstnanců fakulty a v neposlední řadě bychom k těmto faktorům mohli přičíst i studijní obor, studijní předpoklady studenta se sluchovým postižením a jeho komunikační schopnosti a dovednosti. Jedním z nejdůležitějších předpokladů pro zdárné absolvování zvoleného studijního oboru je pro studenta se sluchovým postižením zprostředkování informací na přednáškách a seminářích v přijatelném komunikačním kódu, což mu umožní lepší orientaci v probírané látce a minimalizují se tím problémy s neporozuměním opsaných nebo okopírovaných přednášek od ostatních studentů. Z toho důvodu se studentům se sluchovým postižením nabízejí tlumočnické služby, které zajišťují tlumočníci znakového jazyka, příp. znakované češtiny (tzn. transliterátor do/ze znakované češtiny), dále orální tlumočníci (nebo tzv. vizualizátoři mluvené češtiny) a v neposlední řadě mohou tito studenti využívat i tzv. zapisovatele, kteří píšou do notebooku poznámky, zatímco student se sluchovým postižením sleduje výklad vyučujícího.

Podle Peňáze (2004 in Zíkl, s. 49) můžeme u studentů se sluchovým postižením sledovat specifické rysy jednání, kterými se odlišují nejen od studentů

intaktních, ale i např. od studentů se zrakovým postižením. Mezi takové rysy podle něj patří:

- „*redukovaný obsah studia na SŠ (co do hloubky znalostí, v některých případech co do počtu předmětů); zvlášť diskreditující je špatná znalost státního jazyka;*
- *nízký stupeň pochopení a malá schopnost praktického uplatnění skutečně probrané látky (špatná představa o skutečném rozsahu běžně očekávaných znalostí a dovedností);*
- *přirozená tendence vytvářet komunity sluchově postižených a přijímat informace jejich prostřednictvím;*
- *malá orientace v typologii vysokých škol, způsobu vysokoškolského studia, nabídce studijních oborů a v jejich obsahu a smyslu;*
- *slabá motivovanost pro vysokoškolské studium a*
- *vysoký konzervatismus a nedůvěřivost vůči nevyzkoušeným postupům.“*

Praktickým důsledkem kombinace výše uvedených skutečností může pak být to, že si student se sluchovým postižením nevolí studium spontánně a samostatně, nýbrž spíše napodobením vzoru, často skupinovým, reálné očekávání spjaté s touto volbou je velmi nízké (obor se naplňuje obsahem až v průběhu studia, představa o možnostech uplatnění je velmi malá) a vzhledem k postižení jazyka je velmi obtížné a nevyhovující testovat studijní předpoklady studenta se sluchovým postižením.

V důsledku narůstajícího počtu uchazečů o vysokoškolské studium, kteří jsou sluchově postižení a budou v případě přijetí na vysokou školu vyžadovat specifický přístup, zřídily již některé z vysokých škol, příp. univerzit v České republice centra určená právě pro pomoc a podporu studentů se specifickými nároky. Mezi taková centra patří například **Centrum pro handicapované studenty Slunečnice**, které je součástí Institutu inovace vzdělávání v rámci Ekonomické fakulty na Technické univerzitě v Ostravě, **Centrum pomoci handicapovaným** na Univerzitě Palackého v Olomouci, **Středisko handicapovaných studentů** při Vysoké škole ekonomické v Praze, **Akademická poradna pro zpřístupňování studia lidem se zdravotním postižením** na Technické univerzitě v Liberci, **Poradna pro studenty se speciálními potřebami** na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a **Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky – Teiresiás** na Masarykově univerzitě v Brně, za jehož spolupráce bylo výše zmíněné výzkumné šetření provedeno.

Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky – Teiresiás (dále jen „Středisko“) je účelovým zařízením Masarykovy univerzity (dále jen MU) s celouniverzitní působností. Jeho posláním je zajišťovat podmínky pro to, aby studium na MU bylo v největší možné míře přístupné studentům a účastníkům celoživotního vzdělávání se zdravotními handicapy různého typu. K tomuto účelu spolupracuje se specializovanými pracovišti mimo MU a metodicky ovlivňuje činnost MU v této oblasti. Masarykova univerzita od roku 2000 organizuje pro zdravotně postižené přijímací zkoušky tak, aby s využitím informačních technologií a alternativních komunikačních a percepčních metod mohli splnit standardní písemný přijímací test (www.teiresias.muni.cz). Středisko má vlastní výukové centrum, jehož kurzy doplňují nebo nahrazují výuku, dále má vlastní studijní oddělení, které řeší problémy handicapovaných studentů na všech fakultách MU, nabízí poradenské a metodické služby středoškolským studentům a vyučujícím, má vlastní vydavatelství hmatových knih pro nevidomé, elektronickou knihovnu, tlumočnické centrum znakového jazyka a dispečink osobní asistence. Sluchově postiženým studentům poskytuje **poradenské služby**, mezi něž patří vstupní orientační soustředění s vysvětlením života na univerzitě a organizace studia a následně během studia umožňuje studijní oddělení trvale poradenství mluvenou řečí, mailem, chatem a v českém znakovém jazyce osobně nebo formou videa včetně webové kamery. Co se týče **tlumočnických a asistenčních služeb**, je sluchově postiženým studentům k dispozici více než patnáct tlumočnicků, které řídí jednotný tlumočnický dispečink a nabízí znakové i artikulační tlumočnictví a zapisovatelské služby při výuce i v oficiálním styku v rámci MU. V době mimo výuku mohou studenti využít možnosti konzultace a dovysvětlení probíraného učiva s tutorem neboli odborným konzultantem, který trvale spolupracuje se Střediskem při tvorbě individuálního studijního plánu pro studenta se specifickými potřebami. Tutorem může být podle směrnice o studiu osob se specifickými nároky z roku 2003 (viz níže) určen docent nebo profesor, případně i jiný učitel, resp. student doktorského studijního programu v prezenční formě, která je absolventem daného studijního oboru a určuje se na dobu nejméně jednoho roku. V neposlední řadě mohou studenti využívat asistence při sportu na MU, a to včetně letních a zimních výcvikových kurzů. Dalšími službami, kterými Středisko zpřístupňuje studium na vysoké škole, jsou **technické služby**, kdy v případě potřeby zapůjčí studentovy se sluchovým postižením notebook pro zapisování, FM systémy a jiné kompenzační pomůcky a na žádost studentů

může nainstalovat další asistenční a kompenzační techniku (světelný zvonek na kolejích, startovací zařízení při sportovních aktivitách, atd.). V případě, že výuka nabízená fakultou, na níž student se sluchovým postižením studuje, nevyhovuje specifickým potřebám studenta, příp. nestačí pro vysvětlení a pochopení probírané látky tlumočník, mohou studenti se sluchovým postižením využít **speciální výuky** nabízené Střediskem, která probíhá individuálně nebo v malých skupinách v českém znakovém jazyce nebo česky formou chatu s vyučujícím. Vzhledem k tomu, že pro většinu těžce sluchově postižených studentů je český jazyk jazykem cizím, vytvořilo pro ně Středisko speciální intenzivní kurzy českého jazyka, které jim umožní českému jazyku porozumět a používat ho nejen při studiu, ale i v běžném životě. Stejně jako ostatní studenti, musí i studenti se sluchovým postižením absolvovat v rámci studia na vysoké škole kurzy cizího jazyka, pořádané danou fakultou. Středisko proto nabízí kurzy anglického jazyka pro studenty se sluchovým postižením, jejichž absolvování supluje absolvování kurzu cizího jazyka na dané fakultě. Ve výuce pořádané střediskem je zajištěna vizualizace probíraných témat, lepší názornost, moderní počítačová technika, kterou studenti používají převážně při jedné z forem výuky – chatování a lektori, kteří zde učí, buď sami znakový jazyk ovládají nebo výuka probíhá za přítomnosti tlumočníka do znakového jazyka. Pro ty studenty se sluchovým postižením, kterým se blíží konec studia, pomáhají zaměstnanci Střediska s korekturami jejich závěrečných prací. V neposlední řadě je třeba zmínit, že středisko Teiresiás připravilo s podporou Evropského sociálního fondu a ministerstva školství mládeže a tělovýchovy projekt určený žákům středních a vysokých škol s postižením zraku nebo sluchu, přičemž tento projekt nabídl e-learningové kurzy: český jazyk, anglický jazyk, matematika a výpočetní technika a účelem těchto kurzů je zopakovat, procvičit a prohloubit získané znalosti (Petraturová 2008).

Studium na vysoké škole bývá pro studenty se sluchovým postižením z mnoha již výše zmíněných důvodů náročnější než pro intaktní studenty, ale informace získané o jednotlivých poradenských centrech fungujících při vysokých školách, příp. univerzitách po celé České republice dokazují, že se snaží studentům se sluchovým postižením pomoci na cestě za získáním vysokoškolské vzdělání, zohledňují jejich specifické potřeby a zajišťují pro ně stejné podmínky v přípravě na povolání jako mají intaktní studenti. Podle Hádkové (2006, s. 34) spočívá přínos studia na vysoké škole pro sluchově postižené studenty v těchto ohledech:

- „zvyšování vzdělanostní, informační úrovně a rozvoje celé osobnosti,
- získávání lepšího společenského a pracovního uplatnění,
- nabývání zkušeností ve styku s intaktní populací, možnost navazovat přátelství,
- zlepšování komunikační zručnosti,
- rozvoj celkové jazykové úrovně,
- větší rozhled v kulturním a společenském dění,
- posilování sebevědomí,
- učení se být víc nezávislí na okolí“.

Již několikrát bylo zmíněno, že studenti se sluchovým postižením mívají nejčastěji potíže v oblasti komunikace a to v důsledku komunikační bariéry vznikající v používání odlišného komunikačního kódu oproti slyšícím. Kromě vhodných úprav podmínek studia, individuálních studijních plánů, atd. je tedy z výše uvedeného důvodu velmi důležité seznámit vyučující, spolužáky a i širokou veřejnost se zásadami při komunikaci s osobou se sluchovým postižením. Přitom je třeba uvědomit si, že jinak probíhá komunikace s těmi sluchově postiženými, kteří zvládají bez větších obtíží **odezírat** mluvenou řeč, tzn. zpravidla jedinci s postlingvální poruchou sluchu nebo s lehčím stupněm sluchové vady nebo s těmi, kteří jsou těžce sluchově postižení, příp. neslyšící a při komunikaci se slyšícími vyžadují přítomnost tlumočnicka do znakového jazyka. Vezmeme-li v úvahu především první zmíněnou skupinu, měli by se vyučující na vysoké škole snažit dodržovat při komunikaci s nimi níže uvedené zásady:

- Jedince se sluchovým postižením je potřeba vždy předem informovat jak o tématu hovoru, tak o jeho změně, aby se mohl lépe orientovat v kontextu.
- Ve škole by měl být student upozorněn na náplň příští hodiny, popřípadě by mu měla být doporučena i literatura, kterou se může předem přečíst a lépe se pak v průběhu výuky orientovat.
- Je třeba mluvit zřetelněji a pomalu, ale ne s přehnanou artikulací, která brání dobrému odezírání. Bariérou při odezírání může být i plnovous mluvčího muže, žvýkačka, cigareta v ústech, narušená komunikační schopnost, atd.
- Všechny požadavky na udělení zápočtu a ke zkoušce musí být jasně stanoveny a v případě potřeby je třeba dát studentům se sluchovým postižením všechny informace v písemné podobě.

- Cizí slova je vhodné napsat, příp. použít prstovou abecedu, dále si ověřit, zda tato slova znají a v případě potřeby význam těchto slov vysvětlit.
- Nezapomenout na to, že mluvit může vyučující až ve chvíli, kdy udržuje se studentem se sluchovým postižením vizuální kontakt. Pokud vyučující píše něco na tabuli, posílá obrázky nebo pomůcky, příp. si studenti sami něco zapisují, měl by začít mluvit teprve tehdy, když opět naváže vizuální kontakt se studentem se sluchovým postižením.
- Místo aby si student zapisoval poznámky sám během výkladu vyučujícího, může se využít možnosti předem nachystané osnovy s body, kam si jen vepisuje, co uzná za vhodné nebo si může okopírovat zápisky od svých spolužáků, pokud nemám k dispozici vlastního zapisovatele (viz výše). Na rozdíl od slyšících studentů, kteří mohou současně poslouchat výklad vyučujícího a zapisovat si poznámky, mohou sluchově postižení buď jen odezírat mluvenou řeč nebo jen psát.
- Nestavět se zády ke zdroji světla, neboť odezíráni je pak neuskutečnitelné. Student uvidí sice siluetu mluvící osoby, ale nevidí ani mimiku a ani ústa.
- Při řeči používat všechny dostupné výrazové prostředky (mimika, gesta, přirozené posunky).
- Upozorňovat sluchově postižené na všechny důležité zvukové podněty, nepoužívat ironii pro jejíž pochopení je signifikantní melodie hlasu (Karlova 2004).

V případě, že student se sluchovým postižením využívá ve výuce nebo při komunikaci s vyučujícím **tlumočníka**, ať již do znakového jazyka nebo znakované češtiny, příp. tlumočníka orálního, vzniká další specifická situace, při níž je třeba uvědomit si, v čem tato specifčnost spočívá. V prvních dvou formách tlumočení se nejčastěji můžeme setkávat s problémy vyplývajícími z neznalosti přesných znaků pro odborné termíny ze strany tlumočníka nebo studenta, jejichž význam se musí při tlumočení opisovat a následně pak dochází k časové diskrpanci mezi projevem přednášejícího a překladem tlumočníka, což může vést nejen k narušení kontinuity tlumočeného, ale především k úniku některých informací. Jednou z možných variant, jak této situaci předejít, je seznámení tlumočníka předem s tématem přednášky, aby se mohl odborně připravit. Jedná-li se o tlumočení orální, je vhodné, aby se tlumočník sešel se studentem, aby se naučil artikulovat takovým způsobem, který umožní studentovi porozumět tlumočenému. Pro všechny formy tlumo-

čení je důležitá pozice tlumočnicka. Podle Vitáskové (2003) je nejvhodnější, sedí-li student se sluchovým postižením i tlumočnick v těsné blízkosti přednášejícího, neboť se tak podaří udržet nejen potřebnou míru informací, ale i určitý kontakt mezi přednášejícím a sluchově postiženým studentem, který je přítomností tlumočnicka poněkud narušen. Jedná-li se o takovou formu výuky, která je založena na vzájemné komunikaci studentů, měl by student se sluchovým postižením zaujmout v místnosti takové místo, jenž mu umožní zrakem identifikovat mluvčího, jehož projev je mu tlumočen.

Poslední skupinou sluchově postižených, kteří se více či méně mohou odlišovat od předchozích dvou skupin, co se specifčnosti komunikace týče, jsou jedinci s kochleárním implantátem nebo jedinci s takovou vadou sluchu, která je velmi dobře kompenzovaná sluchadly a tito jedinci se při komunikaci spoléhají nejvíce na svůj sluch a nevyužívají tak ani tlumočnicka a ani odezírání. Například na přednáškách, kdy vyučující mluví dostatečně hlasitě, v přiměřeném tempu a příliš nemění svou pozici, mohou sledovat mluvený projev celkem bez větších obtíží. Jejich sluchové možnosti jim však již nemusí stačit v situacích jako jsou např. semináře, kde obvykle hovoří více osob, z různých pozic v místnosti a někdy i současně. Dochází pak k tomu, že student s kochleárním implantátem neporozumí celému obsahu sdělení a je tak ochuzený o část informace.

Již na začátku tohoto příspěvku bylo zmíněno, že jedním z předpokladů úspěšného absolvování studia na vysoké škole studentem se sluchovým postižením je školení a příprava pracovníků vysoké školy na práci s těmito studenty, což nejčastěji činí střediska či centra poskytující poradenské, tlumočnické, asistenční a technické služby nejen studentům se sluchovým postižením. Otázkou však zůstává, v jaké kvalitě a jak na to jednotliví vyučující reagují. Často mohou být informace týkající se specifík vzdělávání a komunikace studentů se sluchovým postižením pro jednotlivé akademické pracovníky limitující a často záleží na tom, jak se k tomu ten který vyučující postaví.

Rektor Masarykovy univerzity vydal v roce 2003 ve spolupráci se Střediskem pro pomoc studentů se specifickými nároky – Teiresiás (dále jen „Středisko“) Směrnici o studiu osob se specifickými nároky (dále jen „Směrnice“), která je přístupná všem zaměstnancům a studentům MU na webových stránkách (<https://is.muni.cz>) a všichni vyučující, kteří přicházejí do kontaktu se studenty se specifickými nároky na ní byli a jsou upozorňováni. Tato směrnice říká: „*Všichni zaměstnanci Masarykovy univerzity v Brně (dále jen*

„MU“) jsou povinni jednat se studentem, který je smyslově nebo pohybově handicapován (dále jen „specifický student“), nebo s takto postiženým uchazečem o studium (dále jen „specifický uchazeč“) způsobem zohledňujícím v nejvyšší možné míře jeho specifika (například tlumočení do znakové řeči, písemné formuláře a korespondence ve zvětšeném černotisku nebo bodovém písmu, jednání v místnostech dostupných na invalidním vozíku apod.), tak aby nebyl odkázán při těchto jednáních na vlastního asistenta. Od tohoto postupu mohou upustit pouze na vlastní žádost uchazeče, který spoluprací s vlastním asistentem dává výslovně přednost.“ (Směrnice, článek 1) Pro ty vyučující, kteří se prozatím s žádným ze specifických studentů nesetkali, bývá taková situace přirozeně neznámá a pro některé obtížně zvládnutelná. Po přečtení Směrnice se sice dozví mnoho informací, svých i studentových povinností, ale v praxi si nemusí být jisti a jen zkušenost a čas strávený s těmito studenty ve výuce jim umožní pochopit tuto specifickou situaci, kterou budou po čase vnímat jako samozřejmou. Ze strany Střediska je nabízena pomoc vůči všem vyučujícím a záleží pak na angažovanosti každého z nich, zda Středisko v případě potřeby zkontaktuje nebo ne. Směrnice ukládá Středisku povinnost uvědomit nejpozději 14 dní před začátkem semestru všechny vyučující, v jejichž studijních skupinách jsou zaregistrováni specifičtí studenti, a nabídne jim konzultaci v otázkách použitelných didaktických postupů a technologií. Dále je úkolem Střediska zajistit nezbytnou literaturu, tlumočnictví znakové řeči a specifické didaktické technologie pro dohodnuté předměty individuálního plánu tak, aby byly k dispozici v době postačující k přípravě na zkoušku, kolokvium nebo zápočet. V případě, že didaktický postup používaný ve výuce neumožňuje sledovat výuku v její běžné podobě, je podle Směrnice „garant studia nebo vyučující povinen určit po dohodě s ředitelem Střediska z řad vyučujících nebo studentů lektora, který studentovi podá alternativní výklad a potřebná vysvětlení individuálně. Náklady na individuální výuku se účtují Středisku v rozsahu nepřekračujícím trojnásobek hodinové dotace příslušného předmětu.“ (Směrnice, článek 6) Každý specifický student má dále právo na to, aby mu byl prostřednictvím Střediska za spolupráce s tutorem, příp. odbornými poradci Katedry speciální pedagogiky Pedagogické fakulty MU, vypracovaný individuální studijní plán, pokud to jeho specifické nároky vyžadují. Tento plán musí být následně schválen děkanem fakulty nebo jím pověřené osobě. Při stanovení plánu je ředitel Střediska povinen dbát toho, aby individuální plán: „umožňoval ukončit studium v čase co nejbližším standardní době studia,

nejpozději však za dvojnásobek standardní doby studia; v případě navazujícího studia magisterského může být dvojnásobek standardní doby studia překročen o 1 rok. (Směrnice, článek 4)

Dominantním cílem výše zmíněného výzkumného šetření bylo *analyzovat postoje vysokoškolských učitelů na všech fakultách Masarykovy univerzity k terciárnímu vzdělávání studentů se sluchovým postižením a vytvoření manuálu základních postupů jednání se studentem se sluchovým postižením na vysoké škole.*

Parciálními cíli tohoto výzkumu bylo:

- analyzovat užívané komunikační formy během výuky či osobní konzultace mezi studenty se sluchovým postižením a jejich vyučujícími;
- analyzovat rozdíly v přístupech k terciárnímu vzdělávání ve vztahu k pohlaví vyučujících;
- analyzovat postoje vyučujících k tlumočnickovi znakového jazyka účastnícího se výuky, v níž je přítomen student se sluchovým postižením;
- analyzovat a zdůraznit náročnost přípravy na výuku, v níže je přítomen student se sluchovým postižením;
- analyzovat používané zdroje informací vztahující se k problematice komunikace se sluchově postiženými samotnými vyučujícími;
- zmapovat počet vyučujících na jednotlivých fakultách Masarykovy univerzity, kteří se setkávají se studenty se sluchovým postižením;
- analyzovat přístupy vyučujících z určitých fakult k terciárnímu vzdělávání studentů se sluchovým postižením;
- analyzovat vliv četnosti setkávání se vysokoškolského učitele se studentem se sluchovým postižením na míru úspěšnosti v porozumění sdělovaného na obou stranách;
- zdůraznit potřebu existence metodického materiálu, který usnadní vyučujícím komunikaci a práci se studentem se sluchovým postižením.

Metodologie výzkumu

V rámci **výzkumného šetření** se jednalo o **kvantitativní výzkum**, který má charakter statistické procedury a při jeho realizaci bylo využito techniky *dotazníku vlastní konstrukce, obsahové analýzy a analýzy dokumentů*. **Analytickou jednotkou** byl vysokoškolský učitel Masarykovy univerzity, který měl v období jaro 2007 – jaro 2008 ve své výuce přítomného studenta se sluchovým postižením.

Charakteristika dotazníku

Dotazník obsahoval celkem 38 otázek a byl anonymní. Zahrnoval otázky *úvodní, zjišťovací, filtrační, otevřené, polootevřené i uzavřené*. Úvodní otázky směřovaly ke zjištění základních údajů, jako je pohlaví a pracoviště. Další otázky se vztahovaly k počtu studentů se sluchovým postižením, četnosti kontaktu se studenty se sluchovým postižením, ke způsobům komunikace užívaných během osobního setkání mezi vysokoškolským učitelem a studentem se sluchovým postižením a při výuce, k otázkám přípravy na výuku, v případě, že je v ní přítomen student se sluchovým postižením, k potížím vznikajícím v důsledku komunikační bariéry vzniklé na základě postižení sluchu, k možnostem a způsobům poradenství pro učitele vysokých škol v souvislosti se vzděláváním studentů se sluchovým postižením. Dotazník byl sestaven na základě studia odborné literatury, konzultací s odborníky věnující se dané problematice a na základě vlastních zkušeností získaných jak díky vlastní pedagogické praxi, tak díky kontaktům s vyučujícími, kteří se ve své výuce se studenty se sluchovým postižením setkávají.

Šíření dotazníku probíhalo prostřednictvím *elektronické pošty* za pomoci Střediska pro pomoc studentům se specifickými nároky – Teiresiás. Celkem bylo rozesláno 385 dotazníků, návratnost byla 107, tj. 27,8 %, ale použitelných pro zpracování bylo pouze 101, tj. 26 %, protože 6 dotazníků bylo špatně vyplněných nebo zcela prázdných. Dotazník byl zpracován **metodou univariační a bivariační analýzy**, přičemž jednotlivé výsledky jsou analyzovány, zpracovány graficky a okomentovány.

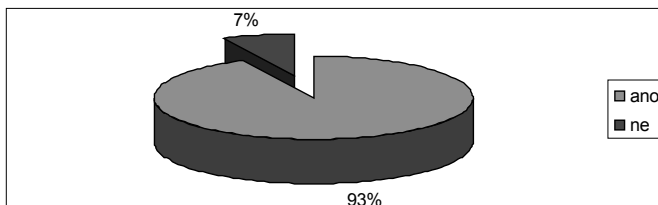
Výzkumný soubor

V rámci výzkumného šetření prováděného na Masarykově univerzitě byl analytickou jednotkou **vysokoškolský učitel Masarykovy univerzity**, který se ve své výuce v období jaro 2007 – jaro 2008 setkal se studentem se sluchovým postižením a byl vytvořen výzkumný soubor **N = 101**. Výzkumný soubor se skládal z 54 mužů, 43 žen a 2 respondenti pohlaví neuvedli. Osloveni byli vyučující na všech fakultách Masarykovy univerzity z toho důvodu, že se předpokládá vysoká četnost kontaktu se studenty se sluchovým postižením v důsledku vysokého počtu těchto studentů na Masarykově univerzitě. Současně při sestavování výzkumného souboru hrál roli i předpoklad, že existuje určitá informovanost a zkušenost se specifiky výuky a studia sluchově postižených na vysoké škole, a to díky činnosti Střediska pro studenty se specifickými nároky – Teiresiás, které je pracovištěm s celouniverzitní působností.

Analýza a interpretace výsledků výzkumného šetření

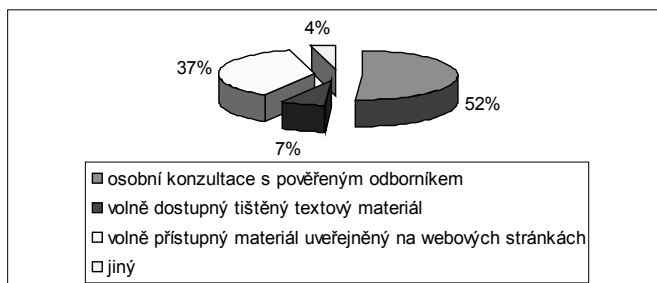
Z výsledků výzkumného šetření jsem vybrala ty nejzajímavější a nejdůležitější z nich a pro lepší názornost jsou tyto výsledky graficky znázorněny a následně okomentovány.

Graf 1: Potřeba informovanosti o specifikách komunikace se sluchově postiženými

Z celkového počtu 98 respondentů, kteří odpověděli na otázku „*Myslíte si, že by měl být každý vyučující na vysoké škole, dříve než se se studentem se sluchovým postižením setká, předem informován o jeho speciálních potřebách a komunikačních možnostech?*“, odpovědělo kladně 91 (93 %) respondentů a pouze 7 (7 %) respondentů považuje předchozí informovanost za nepodstatnou (graf 1).

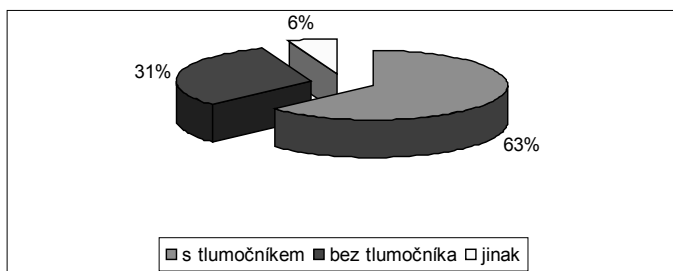
Graf 2: Vhodný způsob zprostředkování informací o možnostech komunikace se studentem se sluchovým postižením

Přibližně polovina respondentů – 48 (52 %) preferuje pro zprostředkování informací o možnostech a specifikách komunikace se sluchově postiženými osobní konzultaci s pověřeným odborníkem, menší část respondentů – 35 (37 %) by uvítala volně přístupný informační materiál uveřejněný na webo-

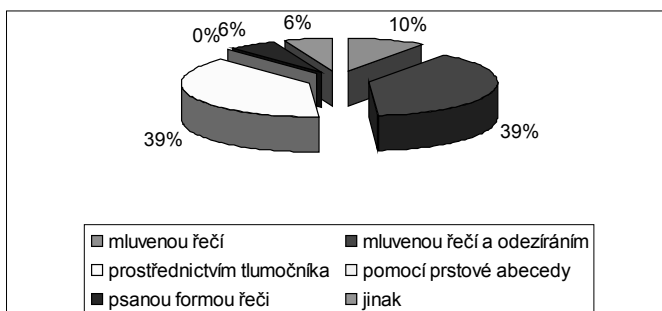
vých stránkách, pouze 7 (7 %) respondentů upřednostňují příjem těchto informací z volně dostupného tištěného textového materiálu a 4 (4 %) respondenti by uvítali kombinaci zaškolení odborníkem a volně dostupného informačního materiálu dostupného na webových stránkách (graf 2).

Graf 3: Způsob komunikace při prvním osobním setkání se studentem se SP

Při prvním osobním setkání se studentem se sluchovým postižením se 53 (63 %) respondentů dorozumívalo prostřednictvím tlumočníka, 26 (31 %) respondentů bez tlumočníka a jiný způsob dorozumívání zvolilo 5 (6 %) respondentů, kteří jako jiný způsob komunikace uvedli komunikaci např. pomocí znakového jazyka (graf 3).

Graf 4: Nejčastější forma komunikace se studentem se SP

Mezi nejčastější formy komunikace, které vyučující využívají v kontaktu se studenty se sluchovým postižením zařadilo 32 (39 %) respondentů mluvenou řeč s odezíráním a stejný počet respondentů – 32 (39 %) komunikaci za pří-

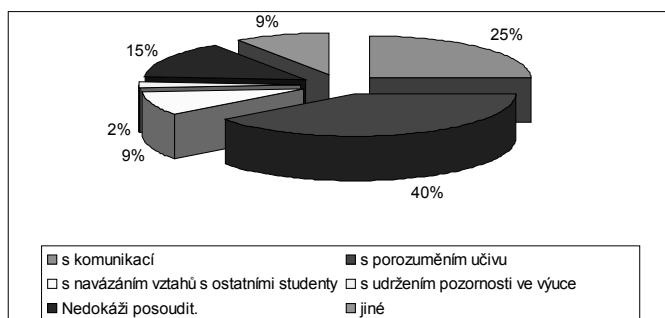
tomnosti tlumočníka. 8 (10 %) respondentů uvedlo, že komunikuje běžným způsobem jako s intaktními studenty, tzn. mluvenou řečí, 5 (6 %) respondentů volí psanou formu řeči a stejný počet respondentů uvedlo jiný způsob komunikace – znakový jazyk nebo znakovanou češtinu. Prstovou abecedu nepreferuje žádný z respondentů (graf 4).

Tab. 1: Způsob chování během komunikace

	ANO	NE
Mluvím hlasitěji než obvykle	20	81
Mluvím potichu nebo bezhlasně	1	100
Přehnaně artikuluji	32	69
Snažím se udržovat stálý oční kontakt	57	44
Chovám se stejně jako při komunikaci se slyšícími	22	79
jinak:	12	89

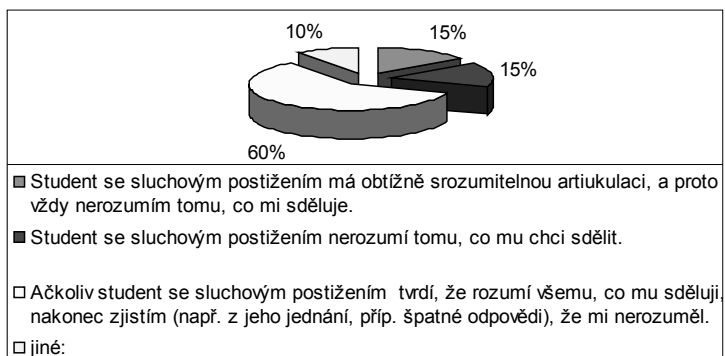
Více než polovina respondentů 57 (56 %) se snaží udržovat oční kontakt se studenty se sluchovým postižením během vzájemné komunikace. 32 (32 %) respondentů přehnaně artikuluje, 22 (22 %) respondentů nepozoruje žádné změny ve svém chování oproti komunikaci s intaktními studenty, 20 (20 %) respondentů mluví více nahlas oproti běžné komunikaci a pouze 1 (1 %) respondent mluví bezhlasně nebo potichu. Celkem 12 (12 %) respondentů uvedlo jiný způsob chování, např. volí pomalejší tempo řeči než je obvyklé nebo užívají znakový jazyk (tab. 1).

Graf 5: Problémy během studia

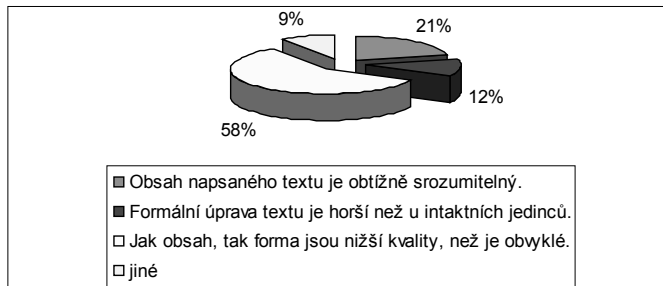
Mezi nejčastější problémy, s nimiž se respondenti v kontaktu či ve výuce se studenty se sluchovým postižením setkali, patří potíže s porozuměním učivu, což uvádí 38 (40 %) respondentů, dále problémy s komunikací – 24 (25 %) respondentů, problémy s navázáním kontaktu s ostatními studenty – 9 (9 %) respondentů, s udržením pozornosti ve výuce – 2 (2 %) respondenti, 14 (15 %) respondentů nedokáže posoudit, o jaké problémy se nejčastěji jedná a 9 (9 %) respondentů uvedlo jiné problémy, k nimž patří např. neschopnost abstrakce, potíže v práci s odbornými texty nebo neschopnost udržet pracovní tempo ostatních studentů (graf 5).

Graf 6: Charakter potíží při komunikaci

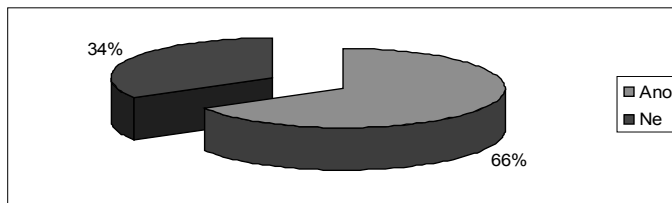
Nejvíce respondentů 24 (60 %) uvedlo, že ačkoli student se sluchovým postižením tvrdí, že rozumí všemu, co je mu sdělováno, nakonec vyučující zjistí, že mu student nerozuměl. 6 (15 %) respondentů se potýká s obtížemi během komunikace z toho důvodu, že má student se sluchovým postižením obtížně srozumitelnou artikulaci. Stejný počet respondentů – 6 (15 %) se potýká s problémem, že mu student se sluchovým postižením dává najevo, že nerozumí a 4 (10 %) respondenti uvedli jiný druh potíží jako např. že během běžně srozumitelné výměny informací došlo k situaci, kdy nebylo možné daný jev vysvětlit tak, aby ho student pochopil a z důvodu neznalosti znakového jazyka zůstal tento jev nepochopen (graf 6).

Graf 7: Charakter zvláštností v písemném projevu studentů

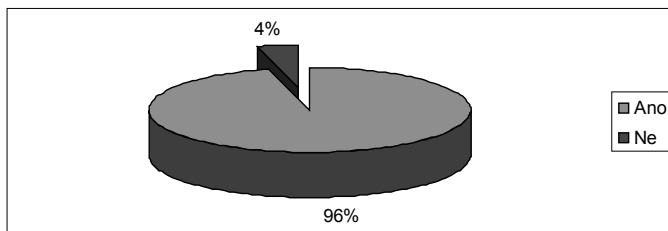
Ze 43 respondentů, kteří uvedli, že v písemném projevu studentů se sluchovým postižením pozorují určité zvláštnosti, se více než polovina respondentů – 25 (58 %) shoduje v tom, že jak obsah, tak forma jsou nižší kvality než je obvyklé. 9 (21 %) respondentů spatřuje problémy především ve srozumitelnosti obsahu napsaného textu, 5 (12 %) respondentům se zdá být nejvíce pozměněná formální úprava textu a 4 (9 %) respondenti uvedli jiné nápadnosti, např. přirovnávají psanou češtinu k češtině cizinců nebo uvádí, že celkový jazykový projev je na nižší úrovni (graf 7).

Graf 8: Využití tlumočnicka znakového jazyka ve výuce

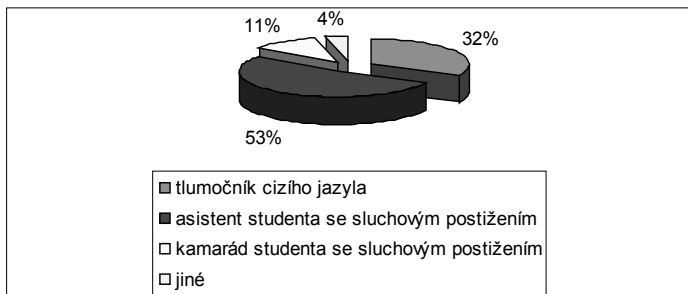
Z celkového počtu respondentů – 86, kteří na tuto otázku odpověděli, se více než polovina – 57 (66 %) setkává ve své výuce se situací, kdy studentovi se sluchovým postižením tlumočí jejich výklad tlumočnick znakového jazyka a pouze u 29 (34 %) respondentů tlumočnick přítomen není (graf 8).

Graf 9: Významnost přítomnosti tlumočníka znakového jazyka pro lepší porozumění během komunikace

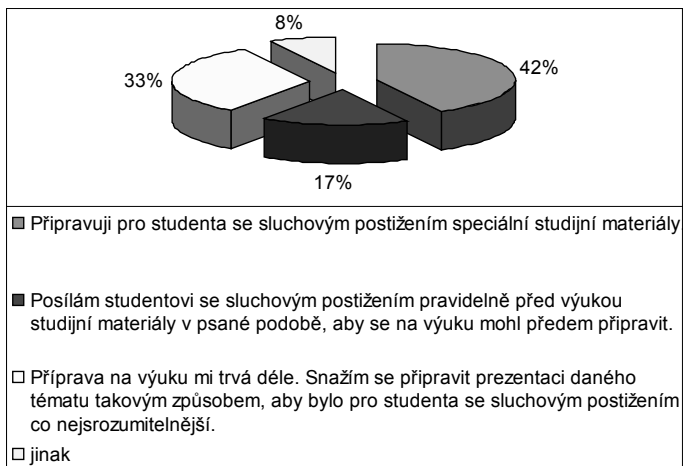
Markantní část respondentů – 71 (96 %) je přesvědčena, že tlumočnick znakového jazyka je přínosem pro celý proces komunikace a zajistí tak porozumění mezi vyučujícím a studentem se sluchovým postižením. Pouze 3 (4 %) respondenti uvedli, že v jeho přítomnosti během výuky žádný přínos nevidí (graf 9).

Graf 10: Přirovnání role tlumočníka znakového jazyka k jiným

Vzhledem k tomu, že tlumočení pro studenty se sluchovým postižením nemá prozatím mnoholetou tradici, liší se i postoje k tlumočnickům a více než polovina respondentů – 43 (53 %) vnímá tlumočnicka znakového jazyka jako asistenta studenta se sluchovým postižením, jen 26 (32 %) respondentů přirovnává jeho práci k práci tlumočnicků cizího jazyla, 9 (11 %) respondentů považuje tlumočnicka za kamaráda studenta se sluchovým postižením a 3 (4 %) respondenti uvedli jinou možnost, přičemž jeden z nich přirovnává tlumočnicka znakového jazyka k počítači (graf 10).

Graf 11: Odůvodnění zvýšené náročnosti na přípravu

Až 22 (42 %) respondentů připravuje pro studenty se sluchovým postižením speciální studijní materiály, které odpovídají speciálním potřebám těchto studentů, 17 (33 %) respondentů uvádí, že čas věnovaný přípravě do výuky je delší než v jiných případech, 9 (17 %) respondentů posílá pravidelně před výukou studentům studijní materiály v psané podobě, aby se na výuku mohli předem připravit a 4 (8 %) respondenti uvedli, že zvýšenou náročnost výuky spatřují v tom, že jsou častěji požádáni o individuální konzultaci, pomoc a nebo se do výuky snaží připravit více vizuálních materiálů, aby tak mohl student se sluchovým postižením lépe probíranému tématu porozumět (graf 11).

Závěry výzkumného šetření a možnosti využití výsledků ve speciálně pedagogické teorii a praxi

Z 385 rozeslaných dotazníků vysokoškolským učitelům působících na Masarykově univerzitě bylo možné využít ke zpracování 101 dotazníků, tj. 26 %, což považuji za průměrný počet navrácených dotazníků a dostatečný počet na to, abych mohla učinit závěry, které budou mít vypovídací hodnotu. Podařilo se sestavit tak výzkumný soubor, který byl tvořen 54 (53 %) muži, 45 (45 %) ženami a 2 (2 %) respondenty, jež své pohlaví neuvedli. Nejvíce respondentů působí na Pedagogické fakultě, na Filozofické fakultě, na Fakultě sportovních

studií a na Fakultě informatiky. Naopak nejmenší počet respondentů pochází z Přírodovědecké fakulty, Lékařské fakulty a Fakulty sociálních studií, následně z Právnické fakulty a z Ekonomicko-správní fakulty.

Většina respondentů si je vědoma toho, že ve své výuce měla studenta se sluchovým postižením. Někteří si nejsou jisti přítomností takového studenta, ačkoli je možné, že zde student se sluchovým postižením přesto byl. Předpokládám, že si studenta se sluchovým postižením všimnou většinou tehdy, má-li takovou ztrátu sluchu, která ho v určité míře limituje, co se týče získávání informací, komunikace se svým okolím (např. využití služeb tlumočnicka ZJ) či porozumění např. odborné terminologii. Je možné, že v případě studentů s lehkým sluchovým postižením není tato nápadnost zřetelná a vyučující si jeho přítomnost ve výuce ani neuvědomí. Velká část respondentů si uvědomuje, že studium na vysoké škole je pro sluchově postižené náročnější než pro intaktní studenty. Mezi nejčastější problémy respondenti zařazují problémy s porozuměním učiva, s komunikací a s navázáním kontaktu s intaktními studenty.

Před prvním setkáním se studentem se sluchovým postižením ve výuce byla větší polovina respondentů informována o možnostech komunikace s nimi, a to z velké části prostřednictvím Střediska Teiresiás nebo jsou sami absolventi studia oboru Speciální pedagogika. Přesto však zůstává dost velká část respondentů bez informovanosti, což považují za významné zdůraznit, neboť potřebu informovanosti uvádí skoro všichni respondenti. Jsou si vědomi toho, že jim poskytnutí informací předem může usnadnit práci a zlepšit tak podmínky pro studium sluchově postižených na vysoké škole. Jako nejvhodnější způsob zprostředkování informací preferují respondenti osobní konzultaci s pověřeným odborníkem, a nebo volně přístupný materiál uveřejněný na webových stránkách, dále by uvítali volně dostupný tištěný materiál. Potěšující informací je to, že skoro polovina respondentů uvádí, že udržuje kontakt se Střediskem Teiresiás, především z toho důvodu, že s pracovníky Střediska konzultují vhodnost užívaných studijních materiálů ve výuce, dále její průběh nebo se snaží získat informace týkající se speciálních potřeb studentů se sluchovým postižením spojených s jejich studiem na vysoké škole.

Další oblastí, která byla zkoumána, je již samotný proces komunikace a volba komunikačního prostředku. Při prvním osobním setkání se větší polovina respondentů dorozumívalo se studentem se sluchovým postižením prostřednictvím tlumočnicka znakového jazyka, a proto považují předchozí

informovanost o roli tlumočnicka a jeho postavení v komunikačním procesu za velmi významné. U skupiny respondentů, kde probíhala komunikace bez tlumočnicka, se jako nejčastěji volený způsob komunikace ukázala mluvená řeč s odezíráním. Vzhledem ke specifčnosti a náročnosti odezírání, považují za důležité, aby byli vyučující informováni o tom, jaké podmínky pro úspěšné odezírání je potřeba zajistit, a proč se nemusí komunikace formou odezírání vždy dařit. Navíc komunikaci formou mluvené řeči s odezíráním preferuje i v dalších setkáních většina respondentů, pokud neprobíhá komunikace za přítomnosti tlumočnicka. Skoro polovina respondentů si uvědomuje vzniklé potíže během komunikace. Jak bylo již uvedeno, recepce i produkce psané formy řeči bývá obecně pro sluchově postižené náročná, abstraktní a zpravidla se v psaném projevu těžce sluchově postižených objevují zvláštnosti, což uvádí i dotázaní respondenti. Více než polovina respondentů se shodla, že jak forma, tak obsah napsaného jsou nižší kvality než u intaktních studentů.

Specifickou úlohu v komunikaci studentů se sluchovým postižením s jejich vyučujícími zaujímají tlumočníci, nejčastěji tlumočníci znakového jazyka, kteří prostřednictvím převodu sdělované informace z auditivně-verbálního kódu do vizuálně-motorického umožní studentovi se sluchovým postižením porozumění sdělované informaci a zajistí tak rovnocenné podmínky pro získávání informací a studium na vysoké škole. Téměř všichni respondenti považuje přítomnost tlumočnicka za velmi přínosnou. Dokonce třetina respondentů vnímá roli tlumočnicka znakového jazyka stejným způsobem, jako kdyby v jejich výuce byl student např. z Německa a měl sebou tlumočnicka německého jazyka. Více než polovina respondentů považuje tlumočnicka spíše za asistenta studenta se sluchovým postižením a nebo někteří z nich za kamaráda. Proto považují za důležité, aby byli vyučující předem seznámeni s tím, jakou roli tlumočnick znakového jazyka při výuce nebo při osobní konzultaci má a jaká pravidla musí být pro tuto formu komunikace dodržována.

V neposlední řadě je třeba upozornit na zvýšenou náročnost přípravy na výuku, v níž je přítomen student se sluchovým postižením. Skoro polovina respondentů uznává, že se na tuto výuku připravují více než v ostatních případech, a to především proto, že připravují pro studenty speciální studijní materiály, připravují prezentaci daného tématu takovým způsobem, aby byla pro studenta se sluchovým postižením srozumitelná, anebo posílají studentovi studijní materiály předem v psané podobě, aby se na výuku mohl připravit, což velmi oceňují. Vizualizace a umožnění prostudování si materiálů

do výuky předem je pro studenty jednou z možných cest, jak jim zpřístupnit obsah probírané látky.

Manuál základních postupů jednání se studenty se sluchovým postižením na vysoké škole

Díky informacím získaných na základě analýzy výsledků výzkumné šetření jsem sestavila manuál základních postupů jednání se studentem se sluchovým postižením na vysoké škole a uvedla zde několik doporučení pro praxi, která umožní studentům se sluchovým postižením absolvovat studium na vysoké škole za co možná rovnocenných podmínek jako mají intaktní studenti. Především má usnadnit práci vysokoškolským učitelům, kteří se dennodenně potýkají s velkým množstvím problémů. Cílem následujících doporučení bude zpřístupnit cestu vysokoškolským učitelům k lepšímu pochopení specifické situace studenta se sluchovým postižením na vysoké škole, nastínit možnosti a úskalí komunikace se sluchově postiženými a pomoci při přípravě na výuku, v níž je přítomen student se sluchovým postižením, aby se následně eliminoval vznik různých potíží a s tím spojené dlouhodobé a náročné řešení.

Výše zmíněný manuál je zaměřen především na následující oblasti:

- vymezení základní terminologie oboru surdopedie se zaměřením na terciární vzdělávání sluchově postižených;
- východiska pro terciární vzdělávání sluchově postižených a jeho přínos pro studenty;
- stručnou charakteristiku náplně práce Střediska pro pomoc studentům se specifickými nároky – Teiresiás;
- zásady pro komunikaci se sluchově postiženými (s nedoslýchavými x těžce sluchově postiženými/neslyšícími studenty), tzn. podmínky pro úspěšné odezírání, role tlumočnicka znakového jazyka při výuce a jeho postavení v komunikačním procesu, atd.;
- praktická doporučení pro výuku, v níž je přítomen student se sluchovým postižením;
- kontaktní adresy na zařízení a organizace věnující se sluchově postiženým;
- hypertextové odkazy;
- odborná literatura;
- terminologický slovník.

Tento manuál je k dispozici vysokoškolským učitelům na všech fakultách Masarykovy univerzity, a to v trojím provedení: v tištěné podobě, na CD-Romu a je umístěn na webových stránkách Masarykovy univerzity, k němuž bude zajištěn volný přístup všem studentům i vyučujícím na Masarykově univerzitě. Tištěná verze a CD-Rom byli v průběhu podzimu 2009 nabídnuty jak Středisku pro pomoc studentům se specifickými nároky – Teiresiás a je tak dostupný v knihovně Střediska. Dále je umístěn na Vývěsce webových stránek www.is.muni.cz nebo v archivu závěrečných prací – disertační práce autorky s názvem „Analýza postojů vysokoškolských učitelů k terciárnímu vzdělávání studentů se sluchovým postižením“. Manuál je také možné získat přímo u autorky, která působí na Katedře speciální pedagogiky PdF MU.

Literatura

- HÁDKOVÁ, K. *Studium sluchově postižených studentů na vysoké škole*. In Speciální pedagogika. Praha (2006, č.1) ISSN 1211-2720.
- KARLOVÁ, B. *Ziskávání vysokoškolské graduace u jedinců se sluchovým postižením*. In ZIKL, P. Nové trendy v oblasti sekundárního a terciárního vzdělávání sluchově postižených. Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-462-6.
- KOMORNÁ, M. *Systém vzdělávání osob se sluchovým postižením v ČR a specifika vzdělávacích metod při výuce*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s., 2008. ISBN 978-80-87153-60-4.
- PENÁZ, P. *Standard a rutina ve vzdělávání sluchově postižených: in margine integrace do programů Masarykovy univerzity*. In ZIKL, P. Nové trendy v oblasti sekundárního a terciárního vzdělávání sluchově postižených. Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-462-6.
- PETRATUROVÁ, Ž. *Středisko Teiresiás I*. In UNIE, ročník XVII., 1-2/2008.
- ŠEDIVÁ, Z. *Psychologie sluchově postižených ve školní praxi*. Praha: Septima, 2006. ISBN 80-7216-232-2..
- VITÁSKOVÁ, K. a kol. *Zefektivnění studia a profesního uplatnění handicapovaných studentů na vysokých školách*. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, 2003. ISBN 80-244-0621-7.

Hypertextové odkazy

- Centrum pro znevýhodněné studenty SLUNEČNICE [online]. Ostrava. [cit. dne 17. 2. 2008]. Dostupné na WWW <<http://www.slunecnice.vsb.cz>>.
- Centrum pomoci handicapovaným – Univerzita Palackého v Olomouci [online] Olomouc. [cit. dne 17. 2. 2008]. Dostupné na WWW <<http://www.ksp.upol.cz/8.htm>>.
- Středisko handicapovaných studentů při Vysoké škole ekonomické v Praze. [online] Praha. [cit. dne 17. 2. 2008]. Dostupné na WWW <<http://shs.vse.cz/index.php?action=vodem>>.
- Akademická poradna pro zpřístupňování studia lidem se zdravotním postižením na Technické univerzitě v Liberci. [online] Liberec. [cit. dne 17. 2. 2008]. Dostupné na WWW <<http://www.vslib.cz/uchazeci/dokument-3011.html>>.
- Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky – Teiresias [online] Brno. [cit. dne 17. 2. 2008]. Dostupné na WWW <<http://www.teiresias.muni.cz>>.
- Směrnice rektora č.4/2003 o studiu osob se specifickými nároky. [online] Masarykova univerzita, Brno. [cit. dne 10. 9. 2008]. Dostupné na WWW <https://is.muni.cz/auth/do/1499/normy/smernicerektora/Smernice_rektora_4-2003.doc>.

Kontaktní adresa

PhDr. Lenka Doležalová, Ph.D.
Katedra speciální pedagogiky
PdF MU
Brno
e-mail: lpруса@seznam.cz
mobil: 731 706 412